

EUSKAL AGAKA NOK ASMATUA DA?

Ez da, zuk alan uste izan arren, garrantzi bakoa euskal "Agaka", gure artean euren buruak jakituntzat orraztu oi dabezanak be, nok asmatu eban ez jakitea. Gauzak euren ardatzetik kanpo ibilli ez daitezak, ostera, egoki jatzu gauzen alderdiok be aintzat artu ta buru-muiñean leku pizkat euroi egokitzea. Nok asmatu ete eban, ba, gaur ain pozik darabilgun idazkera au? Gitxi konturatuko ziran, ziur asko, gizaseme azkar ortaz. Ezta neu be "Euskal Literatura"-ren V'garren alea osotzerakoan; ez neban beintzat an sartu Pedro Antonio Ormaetxea ta Ortuzar'en izenik. Eta onexek asmatua da, askok oraiñarte Arana-Goiri'k antolatua dala uste daben euskal Agaka dalakoa.

Apaiz jator onek naikoa idatzi eban erderaz ta euskeraz. Erderaz Bilbo'ko egunkari baten beñik-bein idazten eban; berak dirausku: "Ume erderaz baño ez dakienai erderaz irakasten dautsan lez, ume euskeraz baño ez dakienai, euskeraz irakatsi bear leuskioe, ume euskalduna ta erdelduna bitzuetakoak bardin izan daitzen. Gurari orrek neure barruan nituala, iruren artean euki genduan ezbaia Bilboko egunari baten, 1888'an. Euskeldun oraingo aintzat dagozan batzuk baño euskera maiteago eban batek, agertu eban irastalde (artikulu) bat, adierazoteko *c* (mahometarren igetargi erdian atza daukana) eta *q* euskeraz bear dirala. Ostera beste batek eta nik euren ordeaz z eta *k* oitu bear geunkezala".

Erderaz erataua izan zan eztabaida au, eta Bizkaiko Aldundiaren liburutegiko artxibuan daukezan urte areitako egunerokoak ikusi ta aztertu zeinkez. Idazle onek esana ez eben ontzat artu, eta orduan be gaur oraindik egin daroena; zuzendariak "zarratu euskuzan ateak" —diño Ormaetxea'k— eta nire gurariak ito ziran! Alan be, orretan ziarduan Sabino Arana'ri bialdu eutsozan bere lan zokoratuak.

Zek eroan ete eban Ormaetxea Agaka au egitera? Beronek dirausku argi ta garbi. Dotriñea erakutsi bear eutsen umeai, eta orretan ziarduala ikusi eban batzuk atzeriak egozala eta bat bera be ez berak nai eban bestean. Eta "gatx ori nundik etorren jakin gurarik, ori etorrela ikusi neban euskeraz lenengotik gorako guztia ez ikastetik. Eta orduan, 1894'ko irailaren 26'an, artu neban asmoa ikastegitxo bat egiteko". Ain zuzen be, bere eginkizunak obeto bete bere mendekoak —parroku zan garai aretan— zerua errezago irabazi egien. Eta ikastegi au, eleizarena izango zana, umetxoen eta borondateen laguntzaz jaso zan. "Jai-egunetako ikastegitxoa" 1895'ko zemendian edegi eban, Amoroto eritxoan.

Era guztietako umeak doakioz ikastolara, eta mordo-ka. Baiña, zelako eskola-maillakoak? "Batak ez daki irakurten —diño—, besteak entzun egoan lekuan enzun esate-

n... Orrela jarraituteari ez neritxon, irakurten ez dakianari erakustea, usten dan baño bear-une gatxagoa dalako. Ortik artu neban asmoa dana euskeraz irakurten erakusteko. Gurari ori betetako bear nituan liburu euskerazkoak, erderazkoak erabilli nituan onenak be ez ebelako euskerea ondo irakurten. Nundik ekarri neikez?— esan neban".

Erderaz ba-zan olakorik. *Abecedario* esaten eutsoen orri. Baiña euskeraz erakutsi nai eutsen umetxoai, lenengotik gora guztia, "sasitik madaririk ezin atara leikelako". Ba eban eragozpenik bidean, *c* ta *q* zirala-ta batez be. Euskeraz ikastea guztiz gatxa zala iñoen gaztelarrak, baiña "naste ori sinistuten daben euskelduna tentela edo gaiztoa da" —diño—. Zergaitik? Errazoi bitxia: Euskeratik erderara beste bide dagoalako erderatik euskerara.

Nagikeriak dakarskuz sarri olako itzak ezpain gaiñera. Erdera erreza ta euskera gatxa? Iguingarri jako au Ormaetxea'ri. Eta idazten dauku: "Geure begiakaz ikusten dogunak erakusten dauku, euskerea gatxa ezdana. Ikastegi barik, areriaz inguraturik, eta danak orretara edo onetara diñoela: "Euskera ez egizu ikasi", ainbeste gizardik, euskera berez ikasi dau gure erriak. Barriz euskera orrelan ikasi daben asko eta asko, erderazko ikastegira joan urtietan, ganera danak diñotsela "erdera errez zernaitarakoa dala", orregaz guztiaz dagoz erderia buruan sartu ezinda. Ortik ezagutu leike "euskeria gatxa dala geuk gura dogulako, eta ez berez gatxa dalako". Errazoi biribilla.

Bere asmoa, baiña, oiñarri sendo ta tinko gaiñean ipiñi nai eban, Bere kontsultak egin zituan ortaraako. Orduan olako auziak esku artean ekarrezan Gipuzkoako "ekauti" edo aldunai eta Arana-Goiri'ri erakutsi ondoren bere guraria, bene-benetan ekin eutsen bere lanari. "Esan diran eta beste euren antzeko usteak buruan igarota gero —diño—, erabagi neban, neure gurariak betetako oraingo naikoa dot euskerazko *abecedario* bat egitea".

Eta esan dogunez, ari ta oni eritxia eskatu ostean, oso-orik berak egiteari jarri zan. Entzun berari: "Neuk egitiari ez neritxon ainbeste, eta gaur Europatik alderatuta dagoan eta euskerazko liburutxu bat argitaratuta eukan bati, aitatu neutsan neure asmoa, baiña ez neban ezer aurreratu. Beste batzuri esateari ez neritxon eta neuk egiteko erabagi neban".

Emen daukagu, beraz, Ormaetxea apaiza bere Agaka osotzen. "Lantxuari ekin neutsan —idazten dau—, eta amaitutakoan ikusi neban A, B'tatik *Alfabetu* greziarrak artu eban lez, eta A, B, C'tik egin neikela *Agakia* eta neure liburutxuari ezarri izen ori". Etzan ibilli izen barri atzean, ezta erderazkoa artu be, berak atera eban bere asmoaren erraietatik eta or daukagu euskal *Agaka*.

Emen ba-dogu azkenez zerbait aipagarria, nik uste; bere gatz-ipurra be ez jako palta. Gaur dana dakigula-ta gabiltzanok jaramon aundirik egin ez arren, euskerea ta euskerazko gauzak gaur dagozan maillara ekarteko ainbat ezpata ausi bear izan ziran, aren edo onen apeta gaiztoz lan utsez eskuratutako irabaziok bertanbera izteko. Or euskal izenen istori zarra ta luzea, baita gure idazkera be. Gauzak gaur daukaguzanera ekarteko gobernuaren eta eleizearen aurka, ainbat luma ta arnasa irotu bear izan zan.

Au dala-ta, "atzenez —idazten dau— gauza bi autortu bear dodaz. Lenengoa. *Agakia* orrek geure siniste eta ekandu onak galtzeko irakatsirik ez daukela, Eleizeak ontzat emonik dalgolako. Ez dot uste, orrek lez, geure Eleizearen baia daukenik erderazko *Abecedario* guztiak. Bigarreno. Ume euskeldunari *Agaka-gaz* ariñago, bereriago eta obeto euskeraz irakurten irakatsi leiola, erderazko *Abecedario*-tik baño. Euskeldun umiari erderazko *Abecedario*-tik euskerarik ez erderarik irakatsi leikio bear dan lez, naita beste liburu beoritarikoak geitu". Auxe idazten eban Ajangiz'tik Amoroto itxi ta ara joan zanean ("Euskal Esnalea", 1909, 17'garren zenbakia, 107'gn. orrian).

Jakingarri jaku onezkero Arana-Goiri'k, "Lecciones de Ortografía del euskera bizkaino" deritxon liburuan, *Agaka*'ri buruz idazten dauskuna: "Para fijar la colocación de las letras en el alfabeto euskérico, he procedido comenzando por las más amplias y posteriores, anteponiendo en las de una misma región oral, las originarias a las originadas, y para darles nombres, me he fundado en las funciones que a cada cual en las voces les corresponden. Las vocales tienen este orden: *claras, oscuras y media*. Entre ellas se reparten las consonantes, divididas en grupos fisiológicos. Formando con los nombres de las primeras letras el del *alfabeto* o *abecedario* euskérico, resulta AGAKASK, AGAKASKA, o agregándole el sufijo colectivo *DI*, AGAKASKADI, AGAKASKADIJA; pero si se prefiere el nombre compuesto por el euskerágrafo bizkaino D. Pedro Antonio de Ormaetxea, cura párroco de Amoroto, y ese es AGAKA; AGAKEA, usado ya en una escuela, no tengo inconveniente en aceptarlo, ya que contiene los sonidos de las tres primeras letras. Es cosa curiosa que en los nombres de las letras hayan resultado PI y MI, como en el griego [*Obras Completas* (Buenos Aires, 1965), 826 of.].

Ormaetxea abadea Foru'n jaio zan 1862'an. Eleiz-karrera osotu ondoren, 1885'an apaiztasuna artu eban eta andik bost urtera Amoroto'n daukagu, abade-

laguntzaille leenengo ta gero, Pedro Gabiola, bertako txauburua il zanean, onen ordezeko parroku Orduantxe jaso eban euskal ikastegia, eta bardin goian aitatu dogun "Agaka" osotu. 1901'an Dionisio Gabiola da Amoroto'ko parroku ta Jose Iturraran Natxiondo laguntzaille. Zek sortu ete eban aldaketa ori? Ormaetxea Ajangiz'en daukagu urte orretan, bere eskola barria zala-ta erdi zigorturik zirudienez.

Alan be, pertsona bat naiz ideia bat egiaz maite dogunean, ez da lekurik ez zigorrik, ori aurrera eroatea galazoko dauskunik. Ementxe, bere asmoari atxikia, il zan Ormaetxea abadea, 1932'an. Goterkiko "Boletín Oficial"-an onela jorraileko zenbakian, ildakoen barri emoterakoa: "El día 18, don Pedro Antonio Ormaetxea y Ortúzar, Coadjutor de Ajánguiz, a los 70 años de edad". Eta Zornotza'ko EKIN'ek, 1932'gneko jorrailla, 25'an, "Gure Aizkidiak" titulupean: "Ormaetxea'tar Kepa A. jauparija il da. Eta bizi izan zan lez il be. Jaungoiko-zale bizi, Jaungoiko-zale il (G.B.). Bazkuna au sortu zan ezkerotiko bazkide ta idazlea genduan. Ainbeste idazti dira, or-emen, gure orrialdeetan, bereak. "Otarka" ixil-izenez ezkutauta. Ilgo zan baño, iru egun aurrerago ikusi genduan, eta gugaz eukazan kontu apurrak garbitu ondoren, "Jaungoiko-Zale"-n asmoetan "Ekin"ean ekiteko agindurik, beste mundurartean agur egin euskun. Jaungoikoak bere lan apostolotar guztien ordañez zeruan artuko ebalat, uste dogu. Baña, baldin bearrizanez ba'lego, bere arima alde, bazkide ta irakurle guztiak otoi dagin".

Bere idatzietatik ikusten danez, gizaseme urduria genduan, eta gizazale zindoa. Apaiza zan, Kristoren zerbitzari, erriari aragitua. Apaizari dagokionez maite eban bere erria, erri-maillan eta Jainko-maillan bizi izanik. Mailla biok, izan be, ezin daikeguz banandu, ez bereizi; bestelan, zugatzari erantsita bizi dan ontzorriaren antzera, ez leuke bere egitekoa beteko ta eriotza letorkio gafiñera.

Era berean, erria ta Jainkoa be, euskaldunak, Urtzi lengo denporetan eta orain barru daroagun Jainko-gosea ezin daikeguz, iñundik be, ito ta itzali. Au zoro antzera eguzkiaren argia itzali nairik itsuskika ibiltea litzakizu. Ondo ekian au Ormaetxea apaizak eta onetan alegindu jakun, erria ta Jainkoa, alkar-lotu, zaindu ta aurrera ateraten, beronek ditun edertasun guztiak indartu ta iraun-azoz. Orixe baita Kristoren mezulari edo apostolu baten zeregiña, erriaren on guztiakaz jabetu ta erriak zein bidez zindota ta zintzo jarraitu bear dauan erakusten saiatu.

AITA ONAINDIA